
Historiske noter

Historiske noter indeholder bidrag fra: stud. mag. Marianne Antoniewitz (M. A.), stud. mag. Søren Frandsen (S.F.), professor, dr. phil. Kristian Hald (K. H.), arkivar C. Rise Hasen (C.R.H.), overinspektør Peter Michelsen (P.M.), museumsinspektør Viggo Petersen (V. P.), universitetslektor Knud Prange (K. P.), overinspektør, dr. phil. Holger Rasmussen (H.R.), museumsinspektør Jørgen Slettebo (J.S.), arkivar Hans Kargaard Thomsen (H.K.T.) og arkivar Paul G. Ørberg (P.G.Ø.).

»Det å legge saken frem for leseren på en god og klar måte er en viktig ting« – skriver Jens Arup Seip i »Om å skrive hovedoppgave. Historie« (Universitetsforlaget, Oslo 1972). Selv om dette hefte sigter mod studerende, der arbejder med speciale, er der meget at hente for enhver forskende og skrivende historiker. Seip giver en mængde gode og meget konkrete råd vedrørende valg og afgrænsning af emne, indsamling af stof, disponering af teksten, problemstilling, anvendelse af kilder i teksten og den sproglige udformning. »En hovedoppgave kan i princippet konstrueres som en detektivroman: Det er skjedd gåtefulle ting, og de skal opklares«. Heftets 41 sider kan blive en god hjælp til at nå dette mål.

Og så er de skrevet på et norsk som ikke kan volde besvær for nogen dansk.

K. P.

Bevaring af kulturmiljøer er en brændende opgave, men også en vanskelig ting. I Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, årbok 1970, møder man dette såvel i de tre indledende afsnit, der er taler holdt ved foreningens 125-års jubilæum (af Hauglid, Bjerknes og Heiberg) som i Sinding Larsens præsentation af foreningens jubilæumsudstilling: »Fremtid for fortiden«. Mest karakteristisk kommer det nok frem i denne artikels illustrationer og deres tekster. Man ville ønske, at de blev set af kommunale myndigheder.

Guthorm Kavli har en værdifuld afhandling om »Offiseren som boligplanlegger i eldre tid«, Astrid Bugge en tilsvarende om »Tekstifunn i Flåm kirke« (et antependium af veneziansk halvsilke fra 1300-årene) og endelig Bjørn Kaland om »Baldakin fra Høperstad – Madonna fra Hove«, hvor det påvises, at disse to stykker fra hver sin kirke oprindeligt har udgjort en helhed. Det er bl. a. godtgjort ved en nøje konserveringsmæssig undersøgelse.

H. R.

Dokumentation af nuet er en arbejds-

opgave, som der slås til lyd for i *Bygd och Natur* 1973: 1, 2 og 3, og det er en problemstilling, som de danske museer og lokalhistorikere ikke kommer uden om. Det er derfor nok værd at kigge nærmere på, hvordan man har grebet denne sag an i Sverige. – Et andet problem, som optager en vigtig plads i det svenske tidsskrift, er omsorgen for stednavnene. »Rädda våra ortnamn« hedder det i 1973:3 og i 1973:4 »Ortnamn folkets egendom – inte myndigheternas«, og det angiver tendensen. *H. R.*

Alle ingredienserne i en succesroman: kærlighed, død og forandringer i tid og rum indgår i den videnskabelige disciplin: demografi. Interessen for emnet: historiske befolkningsstudier er vokset enormt i de sidste år, og det er derfor nyttigt at David Gaunt (i det svenske *Historisk tidskrift*, 1973 nr. 3) giver en oversigt over forskningens nyeste resultater i Frankrig, Sverige, England og USA. En række af de problemer han debatterer, har stor metodisk interesse: benyttelsen af kirkebøger i forskningen, den eventuelle sammenhæng mellem folketallets størrelse og antallet af husstande (gårde) og familiestrukturens politiske og religiøse betydning.

I samme hefte af tidsskriftet skildrer Egil Johansson og Sune Åkerman det svenske arbejde med at lave en »databank« baseret først og fremmest på kirkebøger og folketællinger fra før år 1900. Projektet udføres i samarbejde mellem de fleste svenske universiteter, Riksarkivet og Arbetsmarknadsverket. Nu da det danske rigsarkiv har fået en EDB-afdeling, kunne man tænke

sig et tilsvarende storstilet arbejde taget op her hjemme. Det vil næppe mangle på interesserede forskere.

K. P.

Landsarkivet for Fyn har udsendt – foreløbig – to hefter med registreringer over indholdet i 7 godsarkiver, og det er tanken at fortsætte denne række. Hefterne fremtræder som xeroxkopier af arkivets registratursedler, og det beskedne oplag er fordelt rundt om i landet på arkiv- og bibliotekslæsesale. Det største af de her behandlede arkiver er Tåsinge, hvis registrering fylder 42 sider. *K. P.*

Hansestæderne og Norden hed en forskningsrapport der blev fremlagt på historikermødet i Aarhus 1957. Den norske professor Grethe Authén Blom har nu ført oversigten à jour i (*Svensk Historisk tidskrift* 1973, hefte 1, hvor hun refererer og diskuterer norsk, svensk og dansk litteratur om emnet. Af danske forskere behandles Aksel E. Christensen, Kai Hørby, Orla Vestergaard, Jakob Pasternak, Bent Jørgensen, Grethe Ilsøe, Poul Enemark, Johan Jørgensen, Svend Ellehøj og Erling Ladewig Petersen. *K. P.*

Nordiska Museet i Stockholm kunne den 24. oktober 1873 åbne for publikum, og den svenske sproglærer Artur Hazelius så derved en af sine store ideer virkeliggjort. Nogle år senere lykkedes det ham også at få åbnet fri-landsmuseet Skansen. De to museer, der vist er kendt af alle de kulturhistorisk interesserede danskere, der har været i Stockholm, udgiver sammen årsskriftet *Fataburen*, der i anledning

af 100-års Jubilæet har anvendt hele 1972-årgangen til at fortælle såvel Nordiska Museets som Skansens historie og om arbejdet i dag. Det er særdeles interessant læsning for alle, der interesserer sig for museer og deres virksomhed. *V. P.*

Bronzealderen i Nordvestsjælland har i de senere år i høj grad beskæftiget arkæologerne, og emner fra den er da naturligt blevet belyst i »Fra Holbæk Amt« 1971-72. Det er professionelle, der skriver. Thorkild Ramskou om stencirklerne ved Birkendegård, vidnesbyrd om en kultplads, hvis betydning fremtidig forskning forhåbentlig vil kunne bestemme nærmere, Lise Eskildsen om Holbæk Amts bronzealder-slurer, Henrik Thrane om en bronzealderbygd omkring Jyderup Skov (med resultater fra 8 års udgravninger), om en sten med friske skåltegn fra Holløse og om en bortpløjet gravhøj fra ældre bronzealder, Flemming R. Rieck om broncer fra Vognserup enge og Mogens Schou Jørgensen om nye helleristningsfund. Ideen med at samle en årbog om eet emne er god og realiseret godt. *C. R. H.*

Munksgårds forlag udgiver en række småbøger under betegnelsen Beta-bøger og herunder findes en særlig række med titlen »Mennesker og Miljø«. Den første lille bog i denne serie, på 90 sider i det moderne brede format og i en meget fornem og letlæselig tilrettelæggelse, er P. Chr. Niensens »Skoven før og nu«. Den er ualmindelig godt og klart illustreret med skarpe fotos, velvalgte tegninger og morsomme udtog af gamle stik og kort,

der umiddelbart giver et indbydende indtryk af bogen. Den meget kyndige forfatter, der bl. a. også har skrevet det store skovhistoriske afsnit i bind 6 af »Danmarks Natur«, giver i teksten og i de fyldige billedtekster en grundig indføring i dansk skovhistorie fra oldtiden til i dag. Bogens første hovedafsnit gør velskrevet rede for skovenes skæbne, truslerne imod dem og forsøgene på at genskabe dem. I det andet hovedafsnit om skoven i dag fortælles om planlægning, udnyttelse og fremtidsudsigter, især ud fra skovenes rekreative muligheder. Et fyldigt sagregister og en god litteraturliste slutter bogen. Både som en kort, men indholdsrig gennemgang af de danske skoves udvikling og som et indlæg i tidens miljø-diskussion er den lille bog særdeles anbefalelsesværdig. *J. S.*

Harald Blåtands runesten i Jelling tages op til fornyet behandling af Erik Moltke i Kuml 1971. Arbejdet skal ses som et indlæg i diskussionen om, hvorvidt den store Jellingestens indskrift er blevet til på én gang, eller nederste linie på side A samt runerne på siderne B og C først er tilføjet på et senere tidspunkt. Forfatteren bruger følgende argumenter som bevis for den første mulighed: 1) Den øverste linie på side A har mindre runer end de øvrige og er presset op i stenens dårlige øvre stenmasse, hvilket ikke havde været nødvendigt, hvis der oprindeligt kun skulle være plads til 3 linier, således som mange forskere hidtil har ment. 2) Påstanden om dårligere runer i tekstens nederste del – forklaret ved et senere tilblivelsestidspunkt – kan ikke stå for en nærmere

prøvelse, idet stenens nederste del er meget medtaget af vind og vejr med sprængninger og afskalninger til følge. Tværtimod viser en nøje epigrafisk og ornamental undersøgelse, at tekstens anden del helt stemmer overens med de øverste 3 linier på side A. 3) Den nederste »ubeskrevne linie« på A siden, der er blevet brugt som yderligere bevis på en senere klamphuggers upræcise virke, tolkes derimod i artiklen som en »vagelinje«; d. v. s. stenmesterens anvisning på i hvilken stilling stenen skulle stå, og hvor dybt den skulle i jorden. S. F.

Problematikken omkring Trelleborgs anvendelse diskuteres af Tage E. Christiansen i Kuml 1970. I forbindelse med den hidtil førte diskussion fremhæves det stærkt, at den teori, der forklarer borgens tilstedeværelse, som en forudsætning for Svend Tveskægs nordsøimperium, i virkeligheden ikke kan finde støtte i det arkæologiske materiale, idet de fundne genstande ikke lader sig datere så præcist, at de kan indgå som bevis herfor. For at bedømme hvorvidt Trelleborg har stået i englandstogternes tjeneste eller skal forklares som et led i den danske konges bestræbelser på at skaffe ro indenfor den gamle rigsgrænse, gennemgås det arkæologiske fundmateriale. Det påvises, at Trelleborg kun indeholder én fragmentarisk genstand, der måske kan opfattes som et britisk importstykke, hvorimod langt de fleste fund tyder på tilknytning til Østersøområdet. Tage E. Christiansen hævder til den anskuelse, at ikke alene Trelleborg men også de øvrige vikingetids ringborge er opstået på grund

af indre uro, idet anlæggenes spredning over hele landet underbygger denne antagelse; Trelleborgs placering ved det naturlige indfaldssted fra Storebælt til Midtsjælland taler også for en sådan tolkning. For problemstillingen er det ydermere vigtigt at få fastslået, om man har kunnet sejle til borgen eller ej, idet et negativt svar stærkt svækker teorien om Trelleborgs anvendelse som udskibningssted for vikingetogene. Forfatteren peger i denne forbindelse på Knud Jessens undersøgelse af det gamle vandområde mellem borgen og Storebælt, hvoraf det fremgår, at større skibe sandsynligvis ikke kunne sejle helt ind til anlægget. Desuden kan Pine Mølle, der endnu ikke var undersøgt i 1970, have eksisteret i vikingetiden og således ved sin placering mellem borgen og havet have umuliggjort indsejling fra Storebælt. Der opfordres slutteligt til fornyede naturvidenskabelige undersøgelser ved Trelleborg, idet Jessens materiale skal udvides, før noget sikkert kan siges, ligesom tilsvarende analyser bør foretages omkring Fyrkat og Aggersborg. S. F.

Knudsgilder og Skærgårdsnavne. Blekingeboken 1973, indeholder bl. a. en afhandling af Curt Wallin om Knudsgillet i Ronneby och Knutskyrkan i Rödeby, hvor forfatteren kommer ind på Knudsgilderne og Knudsdyrkelsen som et dansk modstød mod den tyske ekspansion i Østersøområdet på Valdemarstiden. (At Knudsgilderne dog ikke var helt uden kontakt til det tyske fremgår af det s. 73 afbildede segl fra Rödeby med omskriften SVNCTE KNVT, altså med første led påvirket

af det nedertyske sunte). Afhandlingen indeholder også værdifulde oplysninger om forbindelsen mellem Bleking og Bornholm. En afhandling Från Gåsakläppan till Gullhalla af Hjalmar Berglund vil også være af interesse for danske navneforskere. Den giver en fuldstændig inventering af navnestoffet i Blekings østlige skærgård på grundlag af moderne optegnelser. Fortegnelsen rummer næsten 700 omhyggeligt kortlagte navne, hvoraf godt og vel to tredjedele ikke findes på søkortene eller »ekonomiska karten«. Bogen er som sædvanlig overordentlig smukt trykt og illustreret.

K. H.

Middelalderens adelshistorie er igen de senere år blevet beriget med en række specialundersøgelser, der ikke blot har korrigeret den ældre adelsgenealogi, men også givet et mere nuanceret billede af middelalderens sociale forhold. Sønderjyske årbøger 1972 (som nu udsendes i fast bind 1 gang om året i modsætning til tidligere 2 heftede halvårsbind) bringer endnu en tilføjelse til vor viden. Adjunkt Henrik Fangel skriver om »Slægten Emiksen og dens gods« og bruger familiens godsbesiddelser til at belyse slægtens forbindelser og sociale status. Adjunkt Fangel har brugt den temmelig ualmindelige og meget besværlige metode, at han gennem jordebøger fra slutningen af 1500-tallet regner tilbage, og med en vis usikkerhedsmargin, rekonstruerer hovedgårdtilliggender i 1400-årene. Det er som sagt en arbejdskrævende metode med fejlmuligheder, men artiklen her viser, at det på denne måde er muligt at skaffe op-

lysning om godsbesiddelser, der kun er sparsomt belyst i samtidige kilder.

M. A.

Tre skånske, d. v. s. danske godser i senmiddelalderen behandles af S. Kraft i *Tre senmedeltida godsorganisationer* (Skånsk senmedeltid och renässans 9. Glerups, Lund 1971). Det drejer sig om Skarhult, Valløsa og Vittskövle.

K. P.

Uldbroderier er hovedtemaet for 2. årg. af Malmø Museums Årbog (1971). Fil. dr. Ernst Fischer fremlægger her resultatet af mange års studier af »Skånska yllebroderier i fria sömsätt«. På godt 250 sider gennemgår han meget grundigt denne del af almuekunsten, som blomstrede i Skåne fra 1600-årene og frem til industrialiseringen. Den vil have interesse for alle tekstilinteresserede i sin beskrivelse af en enorm indsamling både af genstande og arkivalske oplysninger. Dr. Fischer koncentrerer sig især om gennemgangen af mønstergrupper, men kommer ikke ind på en evt. forbindelse mellem de skånske uldbroderier og de sjællandske agehynder, hvor ligheden springer (i hvert fald den ukyndige læser) i øjnene.

M. A.

Grød og sild. Skånska Matvanor. Skånes Hembygdsförbund Årsbok 1971. Bogen er skrevet af flere forfattere, men det største og vigtigste afsnit er det, der skyldes årbogens redaktør, Nils-Arvid Bringeus, »Om Mat och måltid i skånska bondehem«. Kilderne er rejsebeskrivelser fra det 18. årh., begyndende med Linnés Skånska resa (1749), en udførlig indberetning fra

provsten i Bara härad (1775), og den rige skånske topografiske litteratur fra 19. årh. og – ikke mindst vigtigt – helt moderne undersøgelser iværksat af Institutionen för folklivsforskning ved Lunds universitet, der har resulteret i en række »seminarieoppsatser«; flere af bidragene i bogen går tilbage til disse afhandlinger. Som rimeligt i en etnologisk undersøgelse lægges der stor vægt på madvanernes geografiske udbredelse (illustreret med kort) og forholdet til nabolandskaber og nabolande; de særdeles righoldige litteraturhenvisninger refererer ofte til danske forhold. Det er ikke overraskende, at der på madens område er betydelig lighed mellem Skåne og resten af det gamle danske område. Begge steder var grøden (Linné: bondens mesta föda) den klassiske bondekost. Særlig stor er ligheden naturligvis mellem Skåne og Sjælland. Man kan bl. a. henvise til den rolle, som silden (som behandles i et særligt kapitel) spillede og til et mere geografisk begrænset fænomen som »syltemjök« der i Skåne kun kendes fra den sydvestlige del af landskabet (udbredelseskort s. 12 på grundlag af folketradition), men som man også kan læse om i Junges bog om »Den nordsiellandske Landalmues Character, Skikke, Meninger og Sprog« fra 1798. For den, hvis interesse snarere måtte gå i kulinarisk end etnologisk retning, kan det tilføjes, at bogen bringer en række detaljerede opskrifter på specielt skånske retter – og hvor får man så billig en kogebog (pris 18 sv. kr.).

K. H.

Friskoler og Fyn hører sammen. Hans Henrik Jacobsen fortæller i Fynske

Årbøger 1973 s. 100–125 med udgangspunkt i en lille dagbogs optegnelser 1869–75 om en sønderjyde Karl Timmermann (1837–1921), der – efter et ophold hos Kr. Kold 1869–70 – blev nordfynsk friskolelærer og folke-mindedsamler i Holev, senere i Serup (Søndersø s.) og i Allesø. Et ualmindeligt, følsomt menneskes liv tegnes i sine hovedlinjer, nu og da med modstand og sorger, men også med lykkeligere timer, som også var der, trods unægteligt økonomisk set meget små kår. Så sent som i 1950-erne brændte en søn – »i mangel af andet at få tiden til at gå med« – faderens bøger og egne studier; kun visse rester af dennes store bibliotek stod tilbage i en kasse på et loft, men nok til at vise kvaliteten: Snorre, den ældre Edda og Grundtvig, årgange af »Højskolebladet« og »Skattegraveren« o. l., kilde materialet for »det levende ord« i de små skolestuer.

C. R. H.

Private realskoler er f. t. ikke på mode; deres indsats i visse kredse må dog ikke af den grund forklejnes. I Fynske Årbøger 1973 s. 7–60 fortæller M. Vesterdal om Giersings Realskole i Odense i hans fader F. C. V. N. Vesterdals bestyrelse og i C. M. K. Petersens år som inspektør, d. v. s. 1893–1932/33; kilder er bestyrerens dag- og lommebøger (med lange lakuner), breve og taler samt inspektørens levnedsskildring suppleret med de officielle kilder i Rigsarkivet og M. Vesterdals eget kendskab til miljøet. Som andre steder og vel især i årene før 1920 gaves en noget barsk undervisning, med disciplin og autoritet, med friktioner mellem lærere af meget forskellig kva-

litet, mellem disse og ledelsen og naturligvis mellem lærere og elever, ikke sjældent med forskellige former for afstraffelse af de sidste til følge. Unægtelig et krævende job at være bestyrer, som også skulle klare skolens økonomi der oprindeligt næsten helt hvilede på de skolepenge, forældrene betalte. Der er brug for belysning af realskolernes virke set fra de forskellige synsvinkler; her er et interessant bidrag med adskilligt originalt stof fremdraget. C. R. H.

Stereoskopfabrikanter er sjældne folk. Åge Petersen fortæller i *Fynske Årbøger* 1972 s. 72–80 på grundlag af især Peter Fangels livserindringer (nu i Middelfart byhistoriske arkiv) om en sådan erhvervsdrivende, der efter læretid i faderens fynske ligkistesnedkeri og 10 år på valsen slog sig ned i Middelfart. Her begyndte han 1872 på stereoskoperne (efter en parisermodel), organiserede salget i Danmark, først med fotografier indkøbt i Hamborg (Serie: *Jorden rundt i 80 billeder*), senere med egne optagelser (7000 plader i Middelfart Museum). Den lille artikel belyser også andre sider af denne opvakte, særprægede mand. C. R. H.

Efter mindefesterne i 50-året for Genforeningen i 1920 besluttedes det at udgive et udvalg af de mange taler, der holdtes i denne anledning. Resultatet er blevet en lille, velillustreret bog udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. En lille arbejdsgruppe har haft det ikke nemme hverv at udvælge de gengivne taler, og de synes at have foretaget en rimelig sortering. Bogens første del rummer alle 8 ta-

ler fra Dybbøl-festen den 11. juli, og selvom ingen af talerne vil blive stående i dansk litteratur som O.D. Schacks tale samme sted 50 år tidligere, glæder man sig over Troels Finks klare, velformulerede redegørelse. Mange vil dog nok især huske Peter Seebergs knappe, prægnante indlæg, der gav anledning til megen debat. I bogens anden – og bedste – del gengives andre 8, væsentlig længere, taler. De har gennemgående en retrospektiv karakter, selvom enkelte, især de sydslesvigske repræsentanter, også søger at se fremad. Der er grund til at fremhæve Svend Johannsens og H. P. Clausens indlæg, men bogen giver i det hele et udmærket indtryk af grænselands-stemningen 50 år efter genforeningen.

J. S.

Deltagerobservationer ved et skånsk bondebryllup i 1592 er det for danske læsere interessanteste bidrag i *Rig* 1973:1. Det drejer sig om malteseridderen Augustin von Mörsbergs rejsebeskrivelse, der længe ansås for tabt, men nu forberedes til udgivelse af H. Ilsøe. Af beskrivelsernes indhold, der også omfatter illustrationer, behandler N.-A. Bringéus afsnittet om det skånske bondebryllup og vurderer det kildekritisk. Det er så meget vigtigere, som der vistnok ikke påtænkes at forsyne den danske udgave med sagkommentar. I foregående årgang af *Rig* har Bringéus været inde på samme problemstilling i artiklen: »Naer het leven?« Etnologisk bildmaterial i källkritisk belysning. H. R.

Fremmedes syn på danske forhold under gennemrejser interesserer oftest;

det gælder trods adskillige (af udgiveren Bent Morillas påpegede) misforståelser også frihedshelten fra Venezuela Francisco de Mirandas dagbogsoptegnelser fra hans fart over Store- og Lillebælt og gennem Fyn 1788, oversat og kommenteret i Fynske Årbøger 1973 s. 70–77. C. R. H.

Arbeidssele og kjøreredskab er en af de etnologiske behandlinger i Norsk Folkemuseums årbog »By og Bygd« 1971–72, der har almen europæisk interesse og er vel dokumenteret gennem beskrivelser og billeder. Et andet vigtigt indlæg i den aktuelle forskningssituation med den store interesse for fødemidlernes kulturhistorie er den såkaldte »grødstrid« mellem P. Chr. Asbjørnsen og Eilert Sundt i 1860-erne. Andreas Ropeid, der behandler den i sin redegørelse »Fornuftigt Madstel«, fører beskrivelsen videre til de folk, der tog påstandene op til nyvurdering og knytter derved til den aktuelle forskning. Af andre etnologiske arbejder er der grund til at nævne Arne Bergs veldokumenterede redegørelse for spåntækning og nabohjælp. Det skal også anføres, at årbogen indeholder en bibliografi over Astrid Bugges forfatterskab 1925–72. H. R.

Nyt og gammelt. Fra vikinger til snaphaner. Nytt om Fornt i Skåne. Skånes Hembygdsförbund Årsbok 1972. Dette bind af årsboken er helliget arkæologien. Fremhæves kan C.-A. Mildners afhandling »Från vikingagrav till snapphaneskatter. Nya arkeologiska undersökningar och återfunna skatter i norra Skåne«. Deri redegøres bl. a. for fund af en vikingegrav i Rinkaby. Da

første led af dette navn almindeligt tolkes som genitiv pluralis af gammel-dansk rink (kun bevaret som personnavn), oldnord. rekr »kriger« har det interesse at få fastslået, at der faktisk har været en bebyggelse på stedet i vikingetiden. Et andet Rinkaby, i Södermanland, identificeres af Nat. Beckman med Rynkeby i Valdemars Jordebog, en del af det såkaldte Sigridlef, som Sigrid (Storråde) skal have arvet efter sin fader, vikingehøvdingen Skoglar-Toste. Det har ifl. Beckman »ett för en vikingehövding sällsynt förträffligt läge« (Na Bygd 1971 p. 12). Andre afhandlinger i årsboken beskriver bl. a. udgravningerne i Tommarp, hvor der i 1967–68 fandtes rester af to kirkegårde, der muligvis begge kan dateres til 11. eller beg. af 12. årh. (Lars Reidin) og skånske kalkmalerier, afdækkede eller restaurerede i 1960-erne (Evald Gustafsson og Egon Thun).

K. H.

Lægprædikant og socialist er en af de alment interessante artikler i Kirkehistoriske samlinger 1971. Ved beskrivelsen af Frederik August Hertz' virksomhed i sidste halvdel af forrige århundrede får man et interessant indblik i såvel det religiøse miljø som den første socialistiske bevægelse og dens stilling til religionen. I samme årbog er bidrag til de danske kalkmaleriers benyttelse som kilde til religiøsitetens historie ved en beskrivelse og analyse af Mikael som sjælevejer. Kalkmaleriregistranten på Institut for dansk Kirkehistorie har her – som i flere andre tilfælde – været til uvurderlig hjælp.

H. R.

Kirkegangsskikken, dette at barselkønnen efter fødslen indledes i kirken og som herhjemme er behandlet af J. S. Møller i bogen »Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering«, er det centrale afsnit i Varbergs Museums årbog 1972, hvor Anders Gustavsson har behandlet skikkens opløsning i Göteborgs stift. Forfatteren, der nylig har udsendt en omfattende disputats om emnet i Sverige, gør her rede for processen gennem statistisk materiale og anfører de faktorer af religiøs og social karakter, der har medvirket hertil.

H. R.

Hvorfor dog udvandre fra Fyn? Sådan spørger Erling Albrechtsen i Fynske Minder 1972. Der var jord nok på Fyn, så der er ikke nogen fornuftig grund til, at fynboerne skulle have fulgt med anglerne til England under de store folkevandringer. Og i modsætning til en engelsk kollega mener Albrechtsen, at der ikke er arkæologisk grundlag for at regne med en storstilet udvandring. De to artikler om *Svendborg* i samme årgang, af Henrik M. Jansen og Thomas Riis, berører også historiens store linier. Lokalhistoriske problemer rækker her langt uden for Fyn. Hvem dominerede Østersøhandelen omkring 1200? Var det tyskerne ligesom sidenhen, eller var der tværtimod tale om nordisk dominans? Forholdene i Svendborg på denne tid er ikke let gennemskuelige. Hvor lå det ældste Svendborg? Var Skt. Nikolai en tysk købmandskirke, en handelsstation i det fremmede? Der er sandelig brug for noget købstadsarkæologi.

P. M.

Stationsbygninger, tinghuse, oldtidsplove, runestene er nogle af de emner, der behandles i *Fornvännen* 1972 og 1973. Det svenske arkæologiske fagtidsskrift er derved betydeligt alsidigere end det danske *Årbøger for oldkyndighed*. – Stationsbygninger og tinghuse hører hjemme i en kategori af historiske mindesmærker, som fortidsmindeforvaltningen i videste forstand utvivlsomt ikke er særlig opmærksom på p. gr. af deres unge alder. Men ved de mange sløjfninger af jernbaner og de omfattende kommunesammenlægninger, der sker såvel i Sverige som her i landet, står de i fare for at ændres eller forsvinde, og det er da høje tid at man tager sig for at få dem registreret og nøjere undersøgt. De var engang et væsentligt og karakteristisk træk i landets udseende. Derfor er de to korte oversigter vigtige at stifte bekendtskab med.

I *Fornvännen* findes også et bidrag af en dansk forsker, Ulla Haastrup: *Kristi himmelfartsspil i Visby* (1973:1), hvor hun forsøger gennem billeder og kirkearkitektur at eftervise spor af nordiske middelalderlige kirkespil og sætte dem ind i deres europæiske sammenhæng. Som alt, hvad denne forsker tager fat på, er også dette i høj grad inspirerende.

H. R.

Kølsvin og mastefisk er lækkerbidskener for skibsforskere, ikke mindst når de er så gamle som vikingetid og tidlig middelalder. De frembæres som fødselsdagshyldest i årbogen 1972 fra Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Denne årgang er festskrift til Olof Hasslöf, der er kendt for sine store undersøgelser af de svenske vest-

kystfiskeres forhold og siden blev en central figur i et nordisk samarbejde om etnologisk udforskning af maritime emner. Festens genstand bidrager selv med en kort indledning om søfartsmuseer og etnologi. Her er nøgleordet *maritim etnologi*, der stilles op som sidestykke til agrar og urban dito. Det er næppe alle de følgende artikler, der kan bringes ind under betegnelsen etnologi, men det gør dem ikke mindre interessante. Her skal særlig fremhæves Palle Ove Christiansens oplysninger om organisationen af fiskeriet i Torupstrand i Nordvestjylland, Henning Henningsens behandling af begrebet partrederi, Knud Klems artikel om træskibsbyggeri i Helsingør og endelig Bjarne Stoklunds redegørelse for tømmerkuderne fra Læsø, et på mange måder ret vigtigt og hidtil åbenbart temmelig overset kapitel af skudehandelens historie i Danmark.

P. M.

I anledning af sit 50-års jubilæum i 1969 udgav Glostrup og Omegns Fællesbageri – vel bedre kendt som Røde Vejrmølle – et smukt trykt og velillustreret skrift »*Mel og Brød*«, udarbejdet af Jens A. Petersen. De første halvhundrede sider er brugt til en bred indledning om egnen og om møller i almindelighed, og den kunne nok uden skade være kortet ned. Skildringen koncentrerer imidlertid derefter især om Røde Vejrmølle og den til møllen hørende kro fra den først kendte ejer i 1663, og frem til i dag og om det ca. 1870 grundlagte Plambecks bageri, der i 1919 blev til Glostrup og Omegns Fællesbageri. Bogen er også her meget bredt fortællende med flere

sidespring, men den rummer dels et omfattende personalhistorisk stof, dels et væld af morsomme, kulturhistoriske skildringer, der gør den fortjent til at fremhæves blandt de mange bøger, der udgives ved firma-jubilæer. Den obligate opremsning af bestyrelser og direktører i nyeste tid er skåret ned til et minimum, og de bedste afsnit er levende fortalt med en fylde af gode oplysninger.

J. S.

Husflid og lokal industri præger ganske og aldeles Hembygden 1973 (årbog for Dalslands fornminnes- og hembygdsförbund). Artiklerne, der behandler grovsmedearbejder, pottemagerarbejder, klæberstenstilvirkning, halmarbejder, brydning og tilvirkning af skifersten og urfabrikation, er alle forsynet med fremragende billedstof. I tilknytning hertil findes artikler om husfliden før og nu, hvor især må fremhæves Erik Wegraeus: *Hemslöjden och Stenebyskolan* og Gösta Berg: *Hantverk i bondebygd*.

H. R.

En livsførelse kalder Anders Peder Nielsen sine erindringer, hvoraf første afsnit om barneårene bringes i Lolland-Falsters historiske Samfunds årbog 1971. Forfatteren voksede op i et husmandshjem i Vestenskov på Lolland og fortæller højst interessant om denne tid (70-erne og 80-erne) med en mængde præcise enkeltheder. Det er vigtigt at have denne beskrivelse fra et småkårshjem til supplerings af dem fra bondemiljø og højere stands miljø, som allerede findes.

I anledning af samfundets 60 års jubilæum har årsskriftet for 1972 fået karakter af en historisk billedbog, der

ret og slet hedder: Lolland-Falster. For udvalg og tekst svarer Stiftsmuseets inspektør, der med forelskelse viser sit område frem. Med velberåd hu bringer hun sine to yndlingsemner: venderne og sukeroedyrkningen så stærkt i forgrunden. Alt medvirker til at gøre bogen til en smuk og interessant publikation, jubilaren til ære.

H. R.

Den storartede række af småskrifter, der udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, fortsætter med beundringsværdig regelmæssighed. Fra den første, Marie Boesens lille bog om malerinden Agnes Smidt, Lundsbjerg kom i 1955 og til Jens Bladts anden erindringsbog: – og så blev jeg folketingsmand, der kom i 1972, er der ialt udsendt 13, altid interessante og værdifulde små bind af vekslende tykkelse. De fleste er erindringsbøger, enkelte er skildringer af kendte sønderjyske personligheder og to, den første og den i 1971 udkomne, Hanne Poulsen: Maleren Jes Jessen, Aabenraa – anmeldt i *Fortid og Nutid*, bd. 25, side 187, er kunstnermonografier (hvortil formatet iøvrigt ikke er særlig velegnet).

I 1970 udsendtes J. N. H. Skrumsagers erindringsbog om hustruen: »Ane Marie Skrumsager«. Manuskriptet er blevet til i 1895, forud for hans udarbejdelse af sine mere omfattende erindringer, og det er tilrettelagt og forsynet med noter af arkivar Dorrit Andersen. Det er blevet en meget charmerende og levende bog, der giver klare og skarpe billeder af de meget stærke personligheder, der tørnede sammen forud for og ved ægteskabet mel-

lem J. N. H. Skrumsager og Ane Marie Kloppenborg. Ikke mindst den meget lange og besværlige forlovelseshistorie og den dramatiske bortførelse før brylluppet er spændende skildret. I det hele taget bæres skildringen af humor og kærlighed uden at der lægges skjul på den stædighed og stejlhed, der udmærkede hovedpersonerne. Samtidig mærkes de nationale spændinger, både før og efter 1864, tydeligt gennem bogen, der kan anbefales på det varmeste som en af den fine series bedste bind.

J. S.

Landmandsliv på Fyn midt i 1800-årene har forpagter Rasmus Søberg Pedersen (f. 1833) berettet om i sin alderdom (1917–18) i 4 lange breve, hvoraf Steffen Hove i *Fynske Årbøger* 1973 s. 78–99 giver meget læseværdige uddrag om livet på herregårdene (Ulriksholm var brevsriverens hjem), om avl og redskaber (jerntærskværket 1853), om landeveje med bompenge, om postgang og om landsbyers fælles avis etc.

C. R. H.

Årbogen for Historisk Samfund for Præstø Amt 1969–70 indeholder bl. a. en større artikel af Tove Kjærboe: »Træk af livet på Iselingen fra 1810 til 1912« *Herregården Iselingen* ved Vordingborg var i denne periode i familierne Aagaard og Hammerichs eje, og en række af åndslivets koryfæer i 19. årh. kom jævnligt på Iselingen. Det er lykkedes Tove Kjærboe at opspore en række breve, der endnu er i privateje, som belyser forbindelsen mellem bl. a. familierne Aagaard på Iselingen og familierne Rahbek og Oehlenschläger i København. Brevene

til Marie Aagaard fra Adam Oehlenschlägers hustru Christiane, som levede og åndede for sin husførelse og tilværelsens praktiske krav og her folder sig ud om syltning, børnetøj og sypiger, er morsom læsning. Nogle af artiklens illustrationer gengiver interiører fra Iselingen i sidste halvdel af forrige århundrede, bl. a. stadsestuen med en kæmpemæssig kopi af Rafaels sixtinske Madonna. H. K. T.

Fredensborg har i årenes løb tiltrukket mange andre end de kongelige. I »Thalia i Fredensborg« (Fra Fredriksborg Amt 1972 s. 49–66) giver Susanne Bøggild på grundlag af memoirer og breve et rids af kunstnere, især skuespillere, der oftest kun i sommermånederne slog sig ned her, på slottet eller i dets nærhed. Michael Rosings rekreationsophold under Juliane Maries bevågenhed 1779 gav et gennembrud for strømmen; hans tiltrækkende ægtefælle boede efter sin afsked 1823 definitivt til sin død 1853 i en sidefløj til slottet, der efter Juliane Maries død 1796 længe var forladt af kongefamilien. Omkring Rosings barnebarn, Michael Wiehe, opstod en ny lille kunstnerkoloni; i lidt fjernere cirkler, der dog tangerede de gamle, færdedes f. eks. Bournonvillerne og Fr. Paludan-Müller. Den dystre stilhed drog. C. R. H.

Odense Kanal med havn toges i brug 1803 (arbejdet tilendebragt 1804, men siden adskillige gange uddybet og udvidet). Tanken om en kanal her var imidlertid langt ældre, det første virkelige projekt til en kanal fremsattes 1757 af sognepræst til Vor Frue Kir-

ke i Odense Salomon von Haven. Hans Henrik Jacobsen redegør i »Havnen som Odense ikke fik« i Fynske Årbøger 1972 s. 15–43 for projektet; von Havens latinske tekst (manuskript i Odense Katedralskoles bibliotek) gengives nu i dansk oversættelse. Det har ikke fremmet projektet, at det fremkom fra en gejstlig og i latinsk klædedragt. Jacobsen finder det også uheldigt, at kanalen var planlagt for lavvandet og uden havnebasin; selv om senere udbygning kunne have rådet bod herpå, var det et faktum, at der gik endnu næsten 50 år, før ideen udførtes i praksis. C. R. H.

Bornholm 1658 er emnet for Bornholmske Samlinger, 2. række 6. bind. Hele denne årgang 1972 er koncentreret om en udgivelse af kilder til begivenhederne på Bornholm under Sveriges kortvarige besiddelse af øen. Det drejer sig både om svenske og danske kilder, og de er grupperet dels om det svenske styre, dels om selve den opstand, der medførte tilbageleveringen af Bornholm til Danmark. Udgivelsen er foretaget af Ebbe Gert Rasmussen og er en fortsættelse af hans skildring af Bornholm 1658 i et af årbogens foregående bind. P. M.

En Skagen-mosaik af usædvanlig læseværdighed fylder hele årgang 1971 af »Vendsyssel årbog«. Den er sammensat af redaktionssekretær Ib Falkencrone, som ikke mindst har haft rigt udbytte af at gennemgå sit eget blads gamle årgange; det drejer sig om »Vendsyssel Tidende«, som begyndte at udkomme i 1873. Der blev skrevet meget godt i de gamle aviser! Bogen

dækker tidsrummet 1871–1909, fra Holger Drachmann første gang kom til Skagen, og til han gravsattes i de yderste klitter. Vi møder naturligvis malerne og digterne på Skagen, men sandelig også fiskerne, frem til triumfen: havneindvielsen i 1907 – forud var gået den legendariske grundstensfest i 1904 sat i scene af Drachmann. Vi møder »det moderne gennembrud«s

mænd, men også vækkelsesnes folk, som greb så dybt ind i Skagboernes liv. Det er nok lokalhistorie, men fortalt i så stort et perspektiv, at man får et vue over hele denne periodes danske kulturhistorie. Glimrende fortælling af en meget kyndig mand – og i det smukkeste udstyr. »Havet og lyset« hedder denne lokalhistoriske perle.

P. G. Ø.